

Almásy Adrienn egyiptológus doktorjelölt (ELTE BTK Egyiptológiai Doktori Program; Paris EPHE, Sciences historiques et philologiques), kutatási területe a démotikus irodalom.

Legutóbbi írása az Ókorban:
A démotikus irodalom fejlődése a görög kulturális hatások következtében (2008/1–2).

A fecske és a tenger meséje

Egy démotikus állatmese (Berlin, no. 12845)

Almásy Adrienn

Gyerekkori olvasmányainkból mindannyian ismerjük a róka és a holló, vagy a farkas és a bárány meséjét, azokat a moralizáló tartalmú, tanulságos állatmeséket, melyek megjelenése a magyar irodalomban Pesti Gábornak és Hel-tai Gáspárnak köszönhető, szélesebb körű európai elterjedésük pedig a 17. századi francia költő, Jean de La Fontaine nevéhez fűződik. Mindkét szerző korábbi mesegyűjteményeket használt fel és dolgozott át a kor ízlésének megfelelő formába öntve, aktuális morális tartalommal megtöltve azokat. Forrásaik a latin Phaedrus és a görög Aisópos meséi voltak. Phaedrus a Kr. u. 1. században latinra fordította és versbe szedte az akkor már ismertté és népszerűvé vált aísóposi meséket, ezzel járulva hozzá továbbélésükhöz. A hagyomány azonban Aisópos nevéhez köti a *fabula* műfajának megteremtését, azoknak a meséknek a kitalálását, melyeket füzerekbe, gyűjteményekbe szedve a kora középkor kódexei őriztek meg.

Anélkül, hogy állást foglalnánk a fabula műfaji meghatározására törekvő számos elmélet akármelyike mellett,¹ az aísóposi mesék következő közös jellemzőit kell rögzítenünk: rövid, erkölcsi mondanivalójú történet, mely általában párbeszédre épül, szereplői leggyakrabban emberi természettel felruházott állatok, saját állati környezetükben. A történet elején (*promythion*) vagy végén (*epimythion*) áll az erkölcsi tanulság magyarázata, egy-két mondatban megfogalmazva. A fabula nem tekinthető azonosnak az állatmesével, mivel létezett olyan fabula, melynek szereplői nem állatok voltak, és ismertek olyan állatmesék is, amelyek nem fabulák.²

Az egyiptomi irodalomban az állatmese³ a görög–római korban nyeri el végső, kidolgozott formáját.⁴ A görög–római korban virágzó egyiptomi démotikus irodalom megjelenése tartalmi és műfaji újítások létrejöttét eredményezte, amelynek során kialakult az aísóposi fabulákhoz hasonló egyiptomi állatmese. Ennek legszebb példája *A fecske és a tenger meséje* címen ismertté vált történet.

Ez a démotikus mese egy edénytöredéken maradt fenn (Berlin no. 12845),⁵ amelynek darabjait Wilhelm Spiegelberg vásárolta Kairóban, majd további részeire buk-

kant, amelyek összeillesztésével több rövid démotikus történetet kapott.⁶ A szöveg legújabb fordítása Philippe Collombert nevéhez fűződik, aki Spiegelberg rekonstrukciós munkáját felülbírálván a töredék francia fordítását és filológiai kommentárját készítette el.⁷ A szöveget – mely egyedül ezen az edénytöredéken maradt fenn – Spiegelberg a Kr. u. 2. századra datálta,⁸ míg Collombert paleográfiai érvek alapján korábbra, a Kr. e. 1. századra.⁹ A levélkeretbe foglalt történet azon állatmesék közé tartozik, amelyekből csak igen kevés maradt fenn az egyiptomi irodalomban.¹⁰ Habár az állatmese műfaja¹¹ csak a Ptolemaiosz-korban jelenik meg Egyiptomban, megjegyzendő, hogy igen

1. kép. Részlet egy Ramesszida-kori papiruszról, eredete ismeretlen, ma a British Museumban található, ltsz. EA 10016 (Peck, W. H., *Drawings from Ancient Egypt*, London, 1978, 146, 76. kép nyomán)

nagyszámú osztrakontoredék maradt ránk korábról, emberi szerepeket betöltő állatok humoros ábrázolásával, amelyek a népi folklórban elterjedt mesék képi megjelenítéseként is értelmezhetők.

Az edény – amelyen a mese megtalálható – négy különböző szöveget tartalmaz, melyek közül a negyedik *A fecske és a tenger meséje*. A rövid mese kerettörténete egy levél, amelyet Arábia hercege ír a hazáját megtámadni készülő fáraónak. A kerettörténet a démotikus irodalom jellegzetes irodalmi megoldása, amely ebben az esetben valószínűleg a levél formuláinak gyakorlására szolgált az írnokiskolában. A tiszta, jól olvasható kézírás is arra utal, hogy a szövegegyüttes egy gyakorlott diák írásfeladata lehetett. A mese töredékessége ellenére jól rekonstruálható.¹²

(16) *A szolgának, Aueskynek, Arábia hercegének levele a fáraóhoz: Ó (?)¹³... tökéletes Ré (?) [...] hatalmas [Arábia] földje, nagy az én nagy uram – ünnepeljen egymillió Szed-ünnepet! Vajon a fáraó, az én uram azt akarja mondani: „Részekre (17) fogom szabdalni Arábia földjét”? Akkor nosza (?), a fáraó, az én nagy <uram> hallgassa meg a történetet, ami a fecskével¹⁴ esett meg. Miután fészket rakott a tenger partján (?), majd el akart menni, hogy élelmet keressen fiókái (18) begyének, azt mondta a tengernek: „Vigyázz a fiókáimra, amíg vissza nem jövök.” Így történt, hogy ez mindennapi szokásává vált. Ezután egy nap megesett, hogy mikor a fecske épp azon volt, hogy elmegy élelmet keresni a fiókái begyének, azt mondta (19) a tengernek: „Vigyázz a fiókáimra, amíg vissza nem jövök, mindennapi szokásom szerint.” Történt, hogy a tenger fellemelkedett haragjában. [Elvitte] a fecske fiókáit magában (?). Ekkor történt, hogy a fecske visszajött, csőre (20) tele volt, szeme nagy,¹⁵ szíve pedig boldog volt, igazán. Nem találta a fiókáit ott (?), maga előtt. Azt mondta a tengernek: „Add ide a fióká<ima>t, akiket rád bízam. Ha nem adod ide a fiókáimat, akiket rád bízam, kiürítelek ma (?), elviszlek téged, kimeregetlek (21) fenékig¹⁶(?). Kiviszlek a part homokjára, és <a> part homokját rád rakom(?).” Így történt, hogy ez a fecske mindennapi szokásává vált. [...] történt a fecskével, ment, megtöltötte a csőrét a part (22) homokjával, kiköpte azt a tengerre. Megtöltötte a csőr<é>t a [tenger] vizével, kiköpte azt a part homokjára. Így történt, hogy ez a fecske mindennapi szokásává vált. Ezután (?) a fáraó, nagy uram azt mondja majd(?): „Ha majd a fecske kiüríti a tengert, akkor fogom én is részekre szabdalni Arábia földjét.”*
Írva van.

A történet tehát, amit Arábia hercege elmesél, a fáraó hadi vállalkozásának lehetetlenségére és Arábia mérhetetlen nagyságára utal. A fáraó kísérlete Arábia elfoglalására éppen annyira értelmetlen és eredmény nélküli lenne, mint a kis fecske szakadatlan munkája a tenger kiürítésében. A mese tehát burkolt, de mégis egyértelmű fenyegetés, amit Arábia hercege a fáraót megillető udvariassági formulák betartásával tesz. Éppen ez az, ami a levél élét és provokatív jellegét adja.

Párhuzamok

Már a mű első fordítója, Spiegelberg¹⁷ felfedezte a szöveg tartalmi hasonlóságát az indiai *Pancsatantra*¹⁸ egyik történetével. Ebben a mesében a *tittibha*¹⁹ (fogoly) madárpár a tojó aggályai ellenére az óceán mellé költözik. Az óceán azonban, meghallva a hím becsmérlő és lekicsinylő szavait, amint a nőtény élelemszerző körútra megy, elragadja a tojásokat. Amikor hazatér a tojó, és üresen találja a fészket, párját hibáztatja fennhéjázó viselkedéséért. A hím madár ekkor csőrével kezdi el kiüríteni az óceán vizét, hogy megtalálják a tojásaikat, ami végül isteni közbeavatkozás révén sikerül is. A történet ugyan nagyon hasonlít az egyiptomihoz, morális tanulsága azonban más, mivel a történet nem a vállalkozás lehetetlenségére, hanem az isteni erő hatalmára felhozott példa. Ráadásul a *Pancsatantra* meséje másodlagos tanulságként közvetíti azt a gondolatot, miszerint nem szabad a kicsi erejét lebecsülni, ami éppen az ellentéte a démotikus *A fecske és a tenger meséje* tanulságának. Mindezek ellenére a két történet hasonlósága szembeötlő.

Ha elfogadjuk, hogy *A fecske és a tenger meséje* műfaji szempontból kapcsolatba hozható az aiosóposi fabulákkal, akkor meg kell vizsgálni az aiosóposi fabulák viszonyát is az indiai mesékhez. Az indiai és görög állatmesék közti rokonság kérdése régóta vita tárgyát képezi. A *Pancsatantra*ban ugyanis kb. 30 olyan mese található, amely tartalmi hasonlóságokat mutat az aiosóposi mesékkel, a köztük levő eltérések azonban túl jelentősek ahhoz, hogy közvetlen hatásról beszéljünk.²⁰ *A fecske és a tenger meséje* esetében sem bizonyítható (és nem is valószínű) a közvetlen kapcsolat a démotikus és az indiai mese közt. A történet nyomai ráadásul a *Haggádában* is²¹ megtalálhatók. A mese egyes elemei tehát – az indiai, héber, egyiptomi és görög forrással együtt – négy teljesen eltérő közegben megtalálhatók: ennek alapján arra lehet következtetni, hogy vándormotívumokról van szó.

Az egyiptomi *A fecske és a tenger meséje* a fent említett rokon mesék közül formailag a görög aiosóposi fabulával mutat leginkább hasonlóságot, ezért egyes elemeit azzal, valamint a görög irodalomban fellelhető egyéb előfordulásaival érdemes párhuzamba állítani. A vizsgálat során két olyan motívumot kell kiemelni, amelyek nemcsak az aiosóposi állatmesében, hanem más helyen is előfordulnak a görög irodalomban: a tenger kiivásának kísérlete és a fiókákat elragadó tenger.

A tenger kiivására tett kísérlet több történetben is megjelenik a görög irodalomban; két Aiosóposhoz kapcsolódó elbeszélésben, az *Aiosópos életében* és a *Hét bölcs lakomájában*.

Az *Aiosópos élete*²² címen ismertté vált késő antik regény Aiosópos kalandokban bővelkedő életét meséli el. Az eredeti görög szöveg keletkezésének időpontja a Kr. u. 1. század végére, a 2. század elejére tehető,²³ noha a forrásaink későbbiek. A hellénizmus irodalmi sokszínűségének korszakában Aiosópos évszázadok alatt legendássá vált alakja az új irodalmi műfaj, a regény megfelelő központi figurája lett. A visszatásító külsővel ábrázolt fabulista csak bölcsességének segítségével tud megszabadulni a rabszolgaléttől, miközben számos feladatot és feladványt kell megoldania. A regény egy epizódjában Xanthos, Aiosópos gazdája részszegségében meggondolatlan fogadást köt a tenger kiivására, bizonyítékként az ember képességeinek határtalanságára. Másnap, miután ráeszmél, hogy a képtelen feladat zálogaként egész vagyónát tette fel, kétség-

2. kép. Ramesszida-kori osztrakon, eredete ismeretlen, ma a Brooklyn Múzeumban található, ltsz. 37.51E (W. H., *Drawings from Ancient Egypt*, 147, 78. kép nyomán)

beesésében Aisópos segítségét kéri, aki bölcsességéről már korábban tanúbizonyságot tett. Aisópos javaslata a feladvány megoldására megegyezik a Plutarchos-féle *Hét bölcs lakomájában* (*Moralia* 151b) szereplővel, ahol Amaszisz fáraó Biastól mint a legbölcsőbb görögöt vár megoldást a tenger kiivásának problémájára.²⁴ Annak ellenére, hogy a tenger kiivása a nehéz, megoldhatatlan feladat szimbólumaként a folklorisztikus hagyomány része,²⁵ az Aisóposhoz kapcsolódó történetek között egyértelműen létezett egy ilyen feladvány. Ez azonban nem bizonyítja a kapcsolatot a démotikus mese és az aiséposzi hagyomány között, hiszen túlzottan általános motívumról van szó. Ezen kívül sem az Aisópos nevéhez fűződő korpuszban, sem más görög szövegben nem található meg a fecske és a tenger történetének párhuzama. Az egyik állatmesében ugyan egy folyó kiivására tesznek kísérletet a bőr elérésére vágyó kutyák,²⁶ ami szintén a feladat megoldhatatlanságának jelképeként értelmezhető, a motívum azonban túl általános ahhoz, hogy bizonyítékként szolgálhasson a görög és az egyiptomi irodalom közvetlen vagy akár közvetett kapcsolatához.²⁷

A második lényeges motívum a történetben „a madár, melynek fiókait elragadta a tenger”, mely az aiséposzi korpuszban is megjelenik, noha egészen más morális tanulsággal.²⁸ Az aiséposzi mesének a záró jelenete nem egyezik az egyiptomiéval, éppen az a szakasz hiányzik a történetből, amely a démotikus mese tanulságát adja.

A görög és az egyiptomi mese közvetlen kapcsolata tehát nem bizonyítható, ettől függetlenül a két mese mondanivalójának azonosságát megtekinthetjük abban az alapgondolatban, miszerint egy kicsi és kiszolgáltatott élőlényt elárul egy nála sokkal hatalmasabb erő, amelyben vakon megbízott. Míg az egyiptomi történet a madár bosszújának értelmetlenségét alkalmazzá példaként a fáraó számára Arabia leigázásának lehetetlenségéhez, addig a görög mese arra int, hogy miközben óvakodunk az ellenségtől, néha éppen a barátok támadnak ránk. A démotikus mese és a fent említett görög szövegek tehát távoli kapcsolatban állnak egymással. Azok a motívumok egyformák bennük, amelyek egyszerűen a tapasztalatból erednek.

A rövid történetek, mesék – egészben vagy motívumokban – könnyen vándoroltak, hiszen ez az a műfaj, amely leginkább köthető az írástudatlan népréteghez és a szóbeliséghez. Szájhagyomány útján nemcsak sokáig fennmaradhatott egy törté-

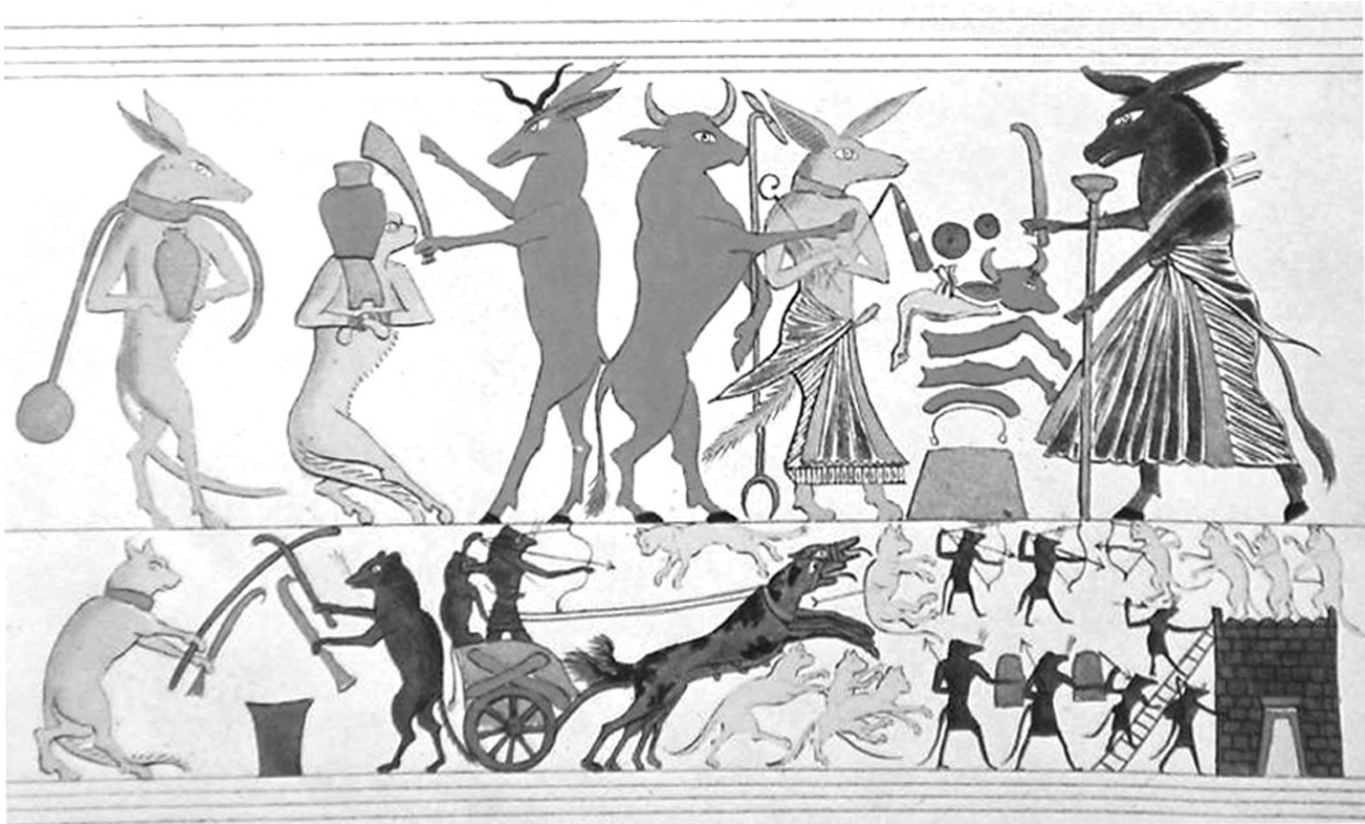
net, hanem más népek meséi is könnyen beépülhettek a saját mesekincsbe. Ez tulajdonképpen a vándormotívumok, történetek széles körű elterjedését tükrözi, s nem az irodalmi művek egymásra gyakorolt közvetett vagy közvetlen hatásának bizonyítéka. Összehasonlítva *A fecske és a tenger meséjét* a *Pan-csatantra*, az *Aisópos élete* és a *Hét bölcs lakomája* hasonló meséjével, megfigyelhetjük, hogy a párhuzam csak a tartalom-ban és egyes motívumokban mutatható ki.

Ahogy korábban említettem, *A fecske és a tenger meséjének* kerettörténeteként szolgáló levél megfelel az egyiptomi levélírási szokások követelményeinek. A szöveg kifejezései, szóhasználata is az egyiptomi irodalmi hagyományt követi. Szerkezetileg, tartalmilag viszont megfelel a görög fabula követelményeinek: rövid, párbeszédre épülő, erkölcsi mondanivalójú történet, melynek szereplői leggyakrabban emberi természettel felruházott állatok, saját állati környezetükben. A történet végén áll az erkölcsi tanulság magyarázata, egy mondatban megfogalmazva. Elképzelhető, hogy a görög fabulák termékenyítőleg hatottak a démotikus meseirodalomra. A fabula műfajának megjelenése Egyiptomban *A fecske és a tenger meséjével*, valamint a *Napszemmitosz* meséivel a görög–római korhoz kapcsolódik, és valószínűleg a görög oktatásban használt aiséposzi mesék befolyásolták kialakulását. Az aiséposzi fabulák a görög nyelv tanításában évszázadokon keresztül fontos szerepet játszottak az egész Mediterráneumban. Az Egyiptomban talált görög iskolai szövegek között is nagy számban fordulnak elő fabulák, mutatva jelentőségüket az írás és a nyelv oktatásában.²⁹

Állatmesék írásban és képen

Az egyiptomi képzőművészetben már az állatmesék megjelenése előtt elterjedtek az olyan képi ábrázolások, melyeken állatok emberi szerepeket betöltve jelennek meg. Ezeket néhány kutató állatmesék illusztrációiként értelmezte, felvetve annak lehetőségét, hogy az állatmese létező műfaj volt Egyiptomban a görög–római kor előtt is, írott nyoma azonban nem maradt fenn, vagy a véletlennek köszönhetően, vagy pedig azért, mert e mesék eleve a szóbeli hagyományban terjedtek el, lejegyzésüket pedig csak később, a démotikus írás kialakítása tette lehetővé. Brunner-Traut – aki részletesen foglalkozott ezekkel az ábrázolásokkal – úgy véli, hogy ezek a szájhagyományban létezett mesék képi megjelenítései.³⁰ Az ilyen ábrázolásokon emberi környezetben, emberi cselekedeteket végző állatok jelennek meg (papként, ház körüli munkát végezve, zenélve, táncolva, társasjátékot játszva, társalognak). Néhány ábrázoláson az állatok az emberi szerep mellett természetüket megtagadva, szerepet cserélve jelennek meg. Például ragadozók pásztor-ként, zsákmányállatokat őrizve, vagy macskák egereket szolgálva (1. kép).³¹

Egy 19–20. dinasztiai torinói papiruszon (Torinói Papirusz 55001) egy egész csatajelenet látható, melyen az egerek harci szekereken, íjjakkal, pajzsokkal támadják meg a macskák erődítményét (2. kép). Ez a jelenet azonban nem feltétlenül köthető egy konkrét meséhez, sokkal inkább politikai satíráként értelmezhető, mivel a kép felépítése egyértelműen hasonlít azokhoz a templomokon szereplő csatajelenetekhez, mint amilyen a Ramesszeumon vagy Medinet Habuban látha-

3. kép. Az 55001-es torinói papirusz részlete (rekonstrukció). A papirusz több humoros, illetve erotikus jelenetet tartalmaz. A macska-egér háború az alsó regiszterben foglal helyet (Omlin, *Der Papyrus 55001*, XIV. tábla nyomán)

tó.³² Nem ez az egyetlen olyan ábrázolás, melyen egerek és macskák konfliktusából eredő jelenet látható. Számos olyan osztrakon és papirusztöredék maradt fenn (egészen a 19. dinasztától a kopt korig), melyen macskák és egerek párviadala vagy harci szekéren álló fegyvert viselő egér látható. Ugyanakkor olyan töredékek is ismertek, melyeken macskák szolgálják ki pöffeszkedő egér urukat, vagy esetleg szépítik, fésülik egér úrnőjüket. Brunner-Traut szerint ezek ugyanannak a mesének különböző jeleneteit mutatják be. Egy olyan mese jeleneteit, mely az orális hagyományban volt ismert. A történetet pedig következőképpen rekonstruálja: egy macska és egy egér konfliktusa kirobbantotta az egész egér- és macskatársadalom háborúját, melyből az egerek kerültek ki győztesen. A szolgasorba süllyedt macskák képi megjelenítése utal vereségükre, mely azonban időszakosnak bizonyul, hiszen az ábrázolások egy csoportja az egerek macskákhoz igyekvő, békekötő delegációját örökíti meg. A történet végén tehát valamilyen ellen-csapást követően visszaáll a természet rendje, és a macskák diadalt aratnak az egerek felett.³³ Léteznek azonban ehhez hasonló ábrázolások más állati szereplőkkel is. A szolga-úr(nő) jelenetben például előfordul, hogy az úr kecske, kutya vagy róka, ami némileg gyengíti a macska-egér háború kerek történeté rekonstruálásának elméletét.

A macskák csapatát legyőző egerek kedvelt témája volt a közel-keleti művészetnek egészen a középkorig.³⁴ Az aisóposi korpuszban is fellelhető egy mese az egerek és macskák háborújáról.³⁵ A téma szatirikus jellege mulatságos és egyben tanulságos történetek alapját képezhetette, és az orális hagyományban talán mese formájában terjedt el. Írásos anyag hiányában viszont nem állíthatjuk biztosan, hogy ezek a képek egy macska-egér háborúról szóló, valóban létezett mese jelenetei lennének.³⁶

Az ilyen fajta állatábrázolások egyik igen kézenfekvő értelmezése szerint a természetnek nem megfelelő és szokatlan szerepkörben megjelenített állatok a társadalmi rend kifigurázására készültek, nem pedig mesék illusztrációi voltak. A természetellenes, valóságtól eltérő jelenetek a világ megszokott rendjével ellentétes képet ábrázolva állítottak groteszk tükröt a társadalom elé.³⁷ Ki kell emelnünk egy lényeges elemet, amely a közös eredetben összekapcsolt egyiptomi állatmeséket és szatirikus állatábrázolásokat szétválasztja, és amely a görög fabulák csoportjához közelíti az egyiptomi állatmeséket. Ez pedig az említett mesék környezete.

Annak ellenére, hogy az aisóposi mesék állatszereplői emberi tulajdonságokat, embertípusokat testesítenek meg, a legtöbb történetben nem lépnek ki természetes környezetükből. Csak néhány mesében használnak például tárgyakat vagy végeznek emberi cselekedeteket (például olvasnak), eltekintve a beszéd-től, amely természetesen az állatmesék szereplőinek legfontosabb tulajdonsága. Nem zenélnek vagy táncolnak, nem játszanak társasjátékot vagy háborúznak pajzsokkal és fegyverekkel harci szekéren, ahogyan az előbb említett egyiptomi jeleneteken láthatók. A fennmaradt démotikus állatmesékben a görög történetekhez hasonlóan állati környezetben jelennek meg az állati hősök, egymással beszélgetnek, de nem viselkednek emberként.³⁸ A mesék morális tanulsága természetesen az emberi

értékrendnek megfelelő, a cselekmény azonban a természet világában játszódik, konfliktusuk a saját világukból ered.

Ha elfogadjuk azt a nézetet, miszerint léteztek már a Ptolemaiosz-kornál korábbi egyiptomi állatmesék is, csak nem maradtak fenn – akár a véletlennek köszönhetően, akár azért, mert eleve le se jegyezték őket –, és csupán a humoros állati jelenegek nagy száma bizonyítja az ilyen történetek létét és közkedveltségét, akkor sem hagyható figyelmen kívül ez a lényeges

eltérés a két „típus” közt. Mivel az említett állatábrázolások szinte kivétel nélkül emberi feladatokat végző állatokat jelenítenek meg, el kell választanunk ezeket a „korábbi” meséket a démotikus fabuláktól. Ennek az eltérésnek a figyelembevételével nem tekinthetjük egyértelműnek az egyiptomi állatmese hagyományának lineáris fejlődését. Az egyiptomi fabulairodalomhoz kapcsolódó kutatás azonban további források előkerülésére vár.

Jegyzetek

- 1 Az egységes definíció megállapításának nehézségét az okozza, hogy az említett gyűjtemények meséi formai és tartalmi szempontból heterogének. A különböző elméletek ismertetését lásd Van Dijk 1997. Egyéb fontosabb munkák: Adrados – van Dijk 1999; Nøjgaard 1964; Holzberg 1992, 1993; Adrados 1979b; Perry 1965, XI–XXV; Perry 1952.
- 2 Állatmesék léteztek az aisóposi fabulairodalom megteremtése előtt is, mind a görög, mind a keleti irodalomban. Ezek szintén erkölcsi tanulságot tartalmazó, állati szereplőket felvonultató történetek voltak, azonban terjedelmükben és szerkezetükben eltértek az aisóposi fabuláktól. Kivétel nélkül szövegbe helyezett példázatként funkcionáltak, nem különálló, csattanóra kihegyezett meseként.
- 3 Jelen cikkben az egyiptomi irodalom állatmeséjének fogalma alatt minden olyan történetet értek, melyek állati szereplőkkel és erkölcsi mondanivalóval rendelkeznek.
- 4 Egyetlen fabulához hasonló történet maradt fenn a démotikus kor előtről. Egy XX. dinasztíára datált hieroglif íróta a *Fej és a test meséjének* egy szakaszát őrizte meg, melyben a megszemélyesített testrészek vitatkoznak fontosságukat illetően (Maspero 1882, 260–264; Erman 1923, 224–225). Ehhez hasonló tartalmú fabula szerepel az aisóposi korpuszban is: Chambry 1927, 70, 159. mese; Sarkady 1987, 51, *A gyomor és a lábak*, 132. mese. Sajnálatos módon az egyiptomi szöveg vége elveszett, így annak morális tanulságát nem ismerjük, ami megakadályozza a két mese párhuzamba állítását.
- 5 Spiegelberg korábbi számozása szerint: Berlin 12345.
- 6 Spiegelberg 1912, 16–17, 50–51. A berlini múzeumban tárolt lelet sajnos megsemmisült a háború alatt, így csak a másolatok állnak rendelkezésünkre a szöveg vizsgálatához.
- 7 Collombert 2002, 59–76. Spiegelberg rekonstrukciója a 16. sor (azaz a mese első sora) folytatásának sorrendjében téves. Lásd: Collombert 2002, 62, d jegyzet és fig. 1–2. A szöveg egyéb fordításai: Bresciani 1969, 680–681; Ritner 2003a, 494–496. Ritner műfordítása előszavában egyértelműnek veszi az egyiptomi meseirodalom aisóposi fabulákra gyakorolt hatását. Ennek bizonyítékát a *Napszemmitosz* szereplő meséknek tulajdonítja, melyek története megtalálható az aisóposi mesék közt is (495). Állítását azonban nem bizonyítja.
- 8 Spiegelberg 1912, 7.
- 9 Collombert 2002, 60. A datálást nagymértékben megnehezíti, hogy ma már csak a töredék másolatát ismerjük.
- 10 Ugyanezen az edénytöredéken egy másik, szintén levélbe foglalt állatmese – *Hihór mágus története* – is fennmaradt. Feltehetően mindkét szöveg ugyanahhoz az iskolai gyakorlathoz tartozott. Spiegelberg 1912, 8, 14–15, 48–49; Ritner 2003b, 492–493. Az egyiptomi irodalomban az általunk vizsgált osztrakonon kívül csak az ún. *Napszemmitosz* (Leiden Papirusz I 384; Spiegelberg 1917, Cenival 1989) tartalmaz olyan történeteket, melyek az állatmese kategóriájába sorolhatók. Ez a Kr. u. 100. körülre datálható szöveg egy olyan mese- és mondásgyűjtemény, melynek kerettörténetét Tefnut istennő és Thot isten párbeszéde adja. Az istennő apjával, a Napistennel történt vitája következtében Nubiába vonul vissza, ezzel Egyiptomot megfosztva a Nap erejétől. Thot a napisten követeként mesékkel próbálja meggyőzni az istennőt arról, hogy Ré bosszúja és hatalma mindenkit elér, aki nem engedelmeskedik. Ennek kapcsán mesél el több, morális tanulsággal záródó állatmesét, melyek közül kettő határozottan párhuzamba vonható az aisóposi korpuszban megtalálható megfelelő mesékkel. A történetek egyezése alapján bizonyosra vehető a mesék és így a két kultúra közti kapcsolat, noha nehéz megállapítani, melyik fél a befogadó, melyik az adó, és hogy milyen körülmények között zajlott le az átvétel (vándormotívumokról vagy írott forrásokon keresztüli átvételről van szó). Annyi bizonyos, hogy a *Napszemmitosz* legelső meséje, a *Macska és a keselyű* története Archilochosnál (fig. 89, 95, 94, 92a) is megjelenik, a démotikus forrás előtt több száz évvel. Hasonló motívumokat tartalmazó mese jelenik meg azonban az akkád *Etana-mítosz*ban is. Éppen ezért Franzow szerint (1931, 48) lehetséges, hogy a mese alapmotívumai az akkád hagyományból kerültek át az egyiptomi és a görög irodalomba egyaránt. – Az istennő Nubiába vonulásának mítosza az említett démotikus *Napszemmitosz*nál korábbi, ahogy azt templomi feliratokból, ábrázolásokból tudjuk (Junker 1911). Ezekben azonban nyoma sincs az említett állatmeséknek. Lehetséges, hogy ezek a mesék csak a mítosz démotikus változatának összeállításakor kerültek a szövegbe a népi folklórból.
- 11 A démotikus irodalmi műfajok pontos meghatározása még nem történt meg. Lásd erről Tait 1996, 175–187.
- 12 A szöveg magyar fordítása Collombert szövegkiadása és új rekonstrukciója alapján készült, a hozzá tartozó filológiai kommentárt lásd Collombert 2002, 61–67.
- 13 Spiegelberg a vokatívuszi *j* helyett a *stm* („halld meg”) ige imperatívuszaként értelmezte a töredékesen megmaradt szót, amit Collombert egy fáraónak intézett levélben nem tart elfogadhatónak. Lásd Collombert 2002, 62, c jegyzet.
- 14 Collombert kutatásai szerint a szóban forgó madár valójában nem fecske, hanem kis csér (*sterna albifrons*). Lásd Collombert 2002, 64, k jegyzet (Goodman 1989, 297–298).
- 15 A tágra nyílt szem az éhség jele. Lásd Collombert 2002, 65, t jegyzet.
- 16 Spiegelberg a *hbhy* szót „csőr”-nek fordítja (Spiegelberg 1912, 17), amit Collombert (2002, 66, x jegyzet) azért nem fogad el, mert korábban a *r3* szó szerepelt ebben a jelentésben, és a szövegkörnyezet alapján egy a tengerre vonatkozó főnevet várnánk.
- 17 Spiegelberg 1912, 8–10.
- 18 A szanszkrit nyelvű mesegyűjtemény eredete a Kr. u. 2-3. századra nyúlik vissza. Benfey 1859, 237; Lancereau 1965, 128–134.
- 19 A szöveg fordítói a madár eredeti szanszkrit nevét megőrizték. Az indiai és az egyiptomi mese esetében is egy kicsi madárról van szó, ami tovább erősíti a kiivas kísérletének lehetetlenségét.
- 20 A témáról lásd Chambry 1927, Bevezetés, XXVII. Például a *Pancsatantra* következő meséi párhuzamba vonhatók aisóposi fabulákkal: *Az oroszlán, a sakál, a szamár* (Benfey 1859, 261) = Aisópos: *Az oroszlán, a róka és a szarvas* (Chambry 1927, 199);

- Egy tigris bőrébe bújt számár* (Benfey 1959, 297) = Aisópos: *A számár és az oroszlánbőr* (Chambry 1927, 267; Sarkady 1987, 199); *A teknős és a két hattyú* (Benfey 1859, 130) = Aisópos: *A teknősbéka és a sas* (Chambry 1927, 351; Sarkady 1987, 259).
- 21 Bacher 1896, 423.
- 22 A regénynek három recenziója ismert. Fordítás: Jouanno 2006, forrásairól lásd Holzberg 1992, 165–187. Az Aisópos legendás életét bemutató hagyomány népszerűségét mutatja, hogy 1592-ben magyar fordítása is készült egy latin nyelvű változathoz (Laskay János, *Aesopus életéről, erkölcséről, minden fő dolgairól és háláláról való historia*, szerk. Uray Piroska, Budapest, 1987). Részleges magyar fordítás Maximós Planudés 13. századi feldolgozásából: Salgó Ágnes, „Aisópos élete”: Dimitriosz Hadzisz (szerk.), *A bizánci irodalom kistükre*, Budapest, 1974, 576–577.
- 23 Adrados 1979a, 93; Jouanno 2006, 16.
- 24 Amaszisz király levelét felolvassák a bölcsék lakomáján: Plut. *Mor.* 151b: Babbit, F. C. (ford.), *Plutarch, Moralia* II., Loeb Classical Library, Cambridge MA, 1928, 2002, 374: „A levél tartalma pedig a következő volt: Az egyiptomiak királya, Amaszisz szól Biashoz, a görögök legbölcsebbikéhez: »Az etiópok királya bölcsességi versenyben áll velem. Mivel már minden másban vereséget szenvedett, kiesztelt egy képtelen és megdöbbentő utasítást; megparancsolta, hogy igyam ki a tengert. Ha megoldom, sok városát és falvait megkapom, ha viszont nem oldom meg, át kell engednem az Elefantiné környéki városokat. Amint megvizsgálod, azonnal küldd Neilozenoshoz. Amire csak szükségük van tőlünk, a barátainak vagy a polgároknak, ami engem illet, nem lesz akadály, hogy megkapjátok.« [...] »Mondja meg hát – mondta (Bias) – az etiópoknak, hogy állítsa meg a tengerekbe ömlő folyókat, amíg ő kiissza a mostani tengert; mert erre vonatkozott az utasítás, és nem arra, ami majd lesz.«"
- 25 Jouanno 2006, 232, 99. jegyzet; Thompson 1958, III. 377.
- 26 *Az éhes kutyák*: „Az éhes kutyák meglátták, hogy egy folyóban bőroket áztatnak. Mivel nem férhettek hozzájuk, elhatározták, hogy előbb kiisszák a vizet, és így férköznek a bőrokhöz. Az eredmény az lett, hogy addig ittak, míg megpukkadtak, mielőtt elérték volna a bőroket. Ugyanúgy némely ember a haszon reményében hiábavaló fáradságot vállal, és tönkremegy, mielőtt elérné azt, amit megkívánt.” Sarkady 1987, 53, 138. mese.
- 27 Collombert a démotikus mese és az említett görög történetek lehetséges kapcsolatára utaló jelnek tartja azt, hogy az egyiptomi fáraó feladványként jelenik meg a tenger kiívása a *Hét bölcs lakomájában*. Az *Aisópos életében* pedig bizonyítható a keleti hatás (Ahikar-regény): Collombert 2002, 73.
- 28 *A jégmadár*: „A jégmadár magányt kedvelő állat, amely mindig a tengeren jár. Róla beszélnek, hogy az emberek üldözése elől menekülve, a tengerparti szirteken szokott fészkelni. Mikor költeni akart, egy hegyfokra ment, felfedezett egy parti sziklát, s ott költötte ki fiókáit. Egyszer azonban, amikor zsákmány után járt, az történt, hogy a heves szélről hullámzó tenger kicsapott egészen a fészekig, elöntötte azt, és elpusztította a fiókákat. A jégmadár, mikor megjött, és észrevette, mi történt, így szólt: »Én szerencsétlen! A földet kerülve ide menekültem, s ez a szikla meg sokkal hűtlenebb volt hozzám.« Ugyanígy némely emberek, miközben az ellenségtől őrizkednek, észre sem veszik, hogy az ellenségnek veszélyesebb barátok közé kerülnek.” Sarkady 1987, 20, 25. mese.
- 29 A görög oktatásról Egyiptomban lásd Criore 1996; Criore 2001.
- 30 Brunner-Traut 1954, 349–350; Brunner-Traut 1968, 21; Brunner-Traut 1955, 12–32; Brunner-Traut 1977, 47–51; Brunner-Traut 1965, 58–71.
- 31 Érdekes példa a fa tetején ülő víziló, melyhez létrán próbál meg feljutni egy madár. A jelenet szintén a torinói 55001. papiruszon található. Brunner-Traut 1968, 8. ábra; Omlin 1973, 30.
- 32 Omlin 1973, 21–25.
- 33 Brunner-Traut 1955, 59–69.
- 34 Van Essche 1991, 73.
- 35 Chambry 1927, 237; Sarkady 1987, 36–37, 81. mese.
- 36 Morenz a csatajelenetet a görög *Batrachomyomachia*-val vonja párhuzamba. Szerinte az egyiptomi képi paródia befolyásolhatta a görög eposzparódia tartalmát: Morenz 1954, 87–94. Óvatos következtetéseket von le az említett egyiptomi állatábrázolások és a *Batrachomyomachia* közt végzett összehasonlítás alapján, elismerve, hogy nehezen bizonyítható a történet egyiptomi eredete a megfelelő források nélkül. Mégis valószínűnek tartja a görög eposzparódiára gyakorolt egyiptomi hatást. Következtetése számomra túlzottan hipotetikusnak tűnik. Többek között például – ahogy maga Morenz is megemlíti – ismerjük más görög állat-eposzok címét, vagy létezésükre vonatkozó utalásokat. Az, hogy ebben a történetben egerek vívnak csatát, ahogyan az egyiptomi jelenetben is, nem feltétlenül utal kapcsolatra vagy hatásra.
- 37 Flores 2004, 234.
- 38 Ugyanez jellemző a korábban említett indiai és mezopotámiai mesékre is.

Irodalom

- Adrados 1979a: Adrados, F. R., „The Life of Aesop and the Origin of Novel in Antiquity”: *Quaderni Urbinati* 30 NS 1 (1979) 93–112.
- Adrados 1979b: Adrados, F. R., *Historia de la fábula greco-latina I. Introducción y de los orígenes a la edad helenística*, Madrid, 1979.
- Adrados 1999: Adrados, F. R. – van Dijk, G. J., *History of the Graeco-Latin Fable* I., 1999.
- Bacher 1869: Bacher, W., *Die Agada der palästinensischen Armoräer* II., Strassburg, 1896, 423.
- Benfey 1859: Benfey, Th., *Pantschatantra* I., Leipzig, 1859.
- Bresciani 1969: Bresciani, E., *Letteratura e poesia dell'antico Egitto*, Torino, 1969, 680–681.
- Brunner-Traut 1954: Brunner-Traut, „Der Katzenmäusekrieg im Alten und Neuen Orient”: *ZDMG* 29 (1954) 347–351.
- Brunner-Traut 1955: Brunner-Traut, E., „Ägyptische Tiermärchen”: *ZÄS* 80 (1955) 12–32.
- Brunner-Traut 1963: Brunner-Traut, E., *Altägyptische Märchen*, Köln, 1963.
- Brunner-Traut 1965: Brunner-Traut, E., *Tiergeschichten in Bildern aus dem Alten Ägypten*, IV. International Congress for Folk narrative Research in Athens, 1965, 58–71.
- Brunner-Traut 1968: Brunner-Traut, E., *Altägyptische Tiergeschichte und Fabel. Gestalt und Strahlkraft*, Darmstadt, 1968.
- Brunner-Traut 1977: Brunner-Traut, E., „Der Katzenmäusekrieg – Folge von Rauschgift”: *GM* 25 (1977) 47–51.
- Cenival 1989: Cenival, F. de, *Le mythe de l'oeil du soleil*, Demotische Studien 9, Sommerhausen, 1989.
- Chambry 1927: Chambry, É. (szerk.), *Ésope. Fables*, Les Belles Lettres, Paris, 1927, 2005.
- Collombert 2002: Collombert, Ph., „Le conte de l'hirondelle et de la mer”: Ryholt, K. (szerk.), *Acts of the Seventh International Conference of Demotic Studies*, 2002, 59–76.
- Criore 1996: Criore, R., *Writings, Teachers and Students in Graeco-Roman Egypt*, American Studies in Papyrology 36, Atlanta, 1996.
- Criore 2001: Criore, R., *Gymnastics of the Mind. Greek Education in Hellenistic and Roman Egypt*, Oxford, 2001.

- Van Dijk 1997: Van Dijk, G. J., *Ainoi, logoi, mythoi: Fables in Archaic, Classical, and Hellenistic Greek Literature*. With a Study of the Theory and Terminology of the Genre, Leiden, 1997, 3–34.
- Erman 1923: Erman, A., *Die Literatur der Ägypter. Gedichte, Erzählungen und Lehrbücher aus dem 3. und 2. Jahrtausend v.Chr.*, Leipzig, 1923, 224–225.
- Van Essche 1991: Van Essche, E., „Le chat dans les fables et les contes: La guerre entre chats et souris, le monde retourné”: Delvaux, L. – Warmenbol, E. (szerk.), *Les divins chats d’Égypte: un air subtil, un dangereux parfum*, Leuven, 1991, 69–83.
- Flores 2004: Flores, D. V., „The Topsy-Turvy World”: Knoppers, G. N. – Hirsch, A. (szerk.), *Egypt, Israel and the Ancient Mediterranean World. Studies in Honour of Donald B. Redford*, *Probleme der Ägyptologie* 20, 2004, 233–255.
- Franzow 1931: Franzow, G., „Zu der demotischen Fabel vom Geier und der Katze”: *ZÄS* 66 (1931) 46–49.
- Goodman 1989: Goodman, M. – Meininger, P. L. (szerk.), *The Birds of Egypt*, Oxford, 1989, 297–298.
- Griffiths 1969: Griffiths, J. G., „The Tradition of Allegory in Egypt”: *Religions en Egypte Hellénistique et Romaine*, Colloque de Strassbourg 16–18 mai 1967, *Bibliothèque des Centres d’Etudes Supérieures spécialisés*, 1969, 45–57 = *JEA* 53 (1967) 79–102.
- Holzberg 1992: Holzberg, N., *Der Äsop-Roman. Motivgeschichte und Erzählungsstruktur*, *Classica Monacensia* 6, Tübingen, 1992, 165–187.
- Holzberg 1993: Holzberg, N., *Die Antike Fabel. Eine Einführung*, Darmstadt, 1993.
- Jouanno 2006: Jouanno, C., *Vie d’Ésope. Livre du philosophe Xanthos et de son esclave Ésope. Du mode de vie d’Ésope*, Paris, 2006.
- Junker 1911: Junker, H., *Der Auszug der Hathor-Tefnut aus Nubien*, Berlin, 1911.
- Lancereau 1965: Lancereau, E., *Pancatantra*, *Connaissance de l’Orient* 52, Paris, 1965, 128–140.
- Maspero 1882: Maspero, G., *Romans et poésie du Papyrus Harris N° 500*, Paris, 1882, 260–264.
- Morenz 1954: Morenz, S., „Ägyptische Tierkriege und die Batrachomyomachie”: *Festschrift B. Schweitzer*, *Neue Beiträge zur klassischen Altertumswissenschaft*, 1954, 87–94.
- Nøjgaard 1964: Nøjgaard, M., *La Fable Antique I. La Fable Grecque avant Phèdre*, Copenhagen, 1964.
- Perry 1952: Perry, B. E., *Aesopica I. A Series of Texts Relating to Aesop or Ascribed to Him*, Urbana, 1952, 2007.
- Perry 1965: Perry, B. E. (szerk.), *Babrius and Phaedrus*, Harvard University Press, Cambridge, 1965.
- Omlin 1973: Omlin, J., *Der Papyrus 55001 und seine satirisch-erotischen Zeichnungen und Inschriften*, Torino, 1973.
- Ritner 2003a: Ritner, R. K., „The Fable of the Swallow and the Sea”: Simpson, W. K. (szerk.), *The Literature of Ancient Egypt: An Anthology of Stories, Instructions, Stelae, Autobiographies, and Poetry*, Cairo, 2003, 494–496.
- Ritner 2003b: Ritner, R. K., „The Magician Hihor”: Simpson, K. W. (szerk.), *The Literature of Ancient Egypt*, 2003, 492–493.
- Sarkady 1987: Sarkady János (ford.), *Aiszóposz meséi*, Budapest, 1987.
- Spiegelberg 1912: Spiegelberg, W., *Demotische Texte auf Krügen* (Demotische Studien 5), Berlin, 1912.
- Spiegelberg 1917: Spiegelberg, W., *Der ägyptische Mythos vom Sonnenauge*, Leiden, 1917.
- Tait 1996: Tait, W. T., „Demotic Literature: Forms and Genres”: Loprieno, A. (szerk.), *Ancient Egyptian Literature: History and Forms*, Leiden, 1996, 175–187.
- Trokay 1992: Trokay, M., „Les représentations d’animaux figurés en attitudes humaines du Proche-Orient ancien et de l’Égypte pharaonique”: *L’atelier de l’Orfèvre. Mélanges offerts à Ph. Derchain Lettres orientales*, 1992, 157–168.
- Thompson 1955: Thompson, S., *Motif-Index of Folk-Literature*, Copenhagen, 1955–1958.

Steiger Kornél

Tanulmányok az antik görög filozófiáról

 Electa

Az Electa sorozat legújabb darabja Steiger Kornél filozófiatörténész legjelentősebb tanulmányait gyűjti egybe. A tanulmányok egyik fő vonulata a preszókratikusok gondolkodásmódjának megvilágítására irányul, valamint arra a módra, ahogy e korai hagyományt a későbbi filológiai és filozófiai diszkurzus átformálta. Az írások másik súlypontja Platón, Aristotelés és a hellénisztikus korszak, ezen belül is a sztoikusok filozófiája.

